
LES NOVES TECNOLOGIES DE LA COMUNICACIÓ, ENTRE CENTRALITZACIÓ I AUTONOMIA

Lluís Bassets

La frase de Mirabeau: «Impossible? Ne me dites jamais ce bête de mort!», és també perfectament aplicable a la moderna tecnologia.

KARL MARX

...contràriament al que pensava Marx, no sembla pas que aquestes forces productives siguin un potencial d'alliberament *en totes les circumstàncies* ni que elles desencadenin sempre moviments que vagin en sentit emancipatori. En tot cas ja no és cert des que el creixement continu de les forces productives ha esdevingut dependent d'un progrés científic i tècnic que *a la vegada* assumeix funcions de legitimació de la dominació.

JÜRGEN HABERMAS

Tot i que el concepte de nova tecnologia es molt dubtós i arbitrari, amb ell ens solem referir a tot un seguit de sistemes tecnològics apareguts als darrers vint anys i que es fonamenten en bona part en els avenços produïts en el terreny de l'electrònica i la microelectrònica. Fet i fet, el començament d'aquesta història cal cercar-lo en els començaments mateixos de la utilització de l'electricitat i aquesta revolució tecnològica actual cal contemplar-la, com han assenyalat molts autors, com la darrera i més alta de les onades de la revolució tecnològica iniciada a finals del segle XIX, quan els grans descobriments de la física i de la química, en terrenys com el magnetisme, la teoria ondulatoria, la teoria de l'àtom, etc., foren aplicats a terrenys industrials.

Des de la instal·lació del primer telègraf elèctric fins als experiments amb pantalles ultraplans de televisió, fabricades amb vidre líquid, hi ha doncs tot un seguit de continuïtats que ens permet i gairebé ens obliga a analitzar aquestes transformacions com una continuïtat. Una continuïtat plena d'èpoques de grans impulsos i altres de recessió, però continuïtat al capdavant. El que ha succeït els

56 darrers anys ha estat una acceleració extraordinària en l'evolució tecnològica en proporció geomètrica en comparació a la lenta evolució anterior. Aleshores és quan han sorgit uns trets molt destacats que diferencien les tecnologies de la darrera onada respecte a les anteriors.

En síntesi, aquestes darreres tecnologies han incidit a la vegada en tres aspectes de la realitat comunicativa, com són la capacitat d'emmagatzament i processament d'informació, la capacitat de transmissió dels canals i l'abast geogràfic de les comunicacions, augmentant en cada un dels aspectes esmentats fins a capacitats pràcticament impossibles d'exhaurir. Els microordenadors, el cable de fibra òptica i els satèl·lits geoestacionaris de difusió directa són les tecnologies que exemplifiquen més bé aquest augment brutal de les capacitats comunicatives en la perspectiva oberta els nostres dies.

Pel que fa als usos comunicatius inherents a les noves tecnologies, cal assenyalar també tot un seguit de característiques que vénen guiades per un principi econòmic del màxim estalvi d'energia, de temps i d'espai. Això s'aconsegueix, d'una banda, amb millores estrictament tecnològiques, però de l'altra amb l'augment del consum comunicatiu que permet abaratir els costos. Una i altra qüestió es produeixen en una tal interrelació que no seria possible de massificar el consum sense avenços tecnològics, ni la mateixa realització dels avenços sense una expectativa de consum massiu immediat que fes rendible les inversions extraordinàries que la investigació requereix.

ALGUNS TRETS DE LES NOVES TECNOLOGIES

Vegem quins son els resultats d'aquest procés del màxim estalvi que es dona a tota la història de la comunicació:

És evident una tendència progressiva cap a la *miniaturització* dels aparells de tots tipus, ja sigui de producció, ja de transmissió o de recepció. La miniaturització és produeix com a resultat sobretot de l'aplicació dels semiconductors a l'electrònica, que comporta la substitució de les velles làmpares i vàlvules per a transistors primer, i dels circuits sencers per microprocessadors després. El resultat obtingut permet un consum massificat i una introducció de nombrosos aparells electrònics a la vida quotidiana. Des del punt de vista estrictament comunicatiu, el fet més important de la història de la miniaturització és el receptor radiofònic transistoritzat i amb bateries, que permet la introducció de la ràdio a moltes zones i països del tercer món.

Un segon aspecte d'aquesta evolució és l'*abaratiment* progressiu dels aparells com a resultat de la utilització de tecnologies més barates i també de la massificació del consum i la disminució de costos consegüent. La matèria primera de la indústria electrònica actual és molt més abundosa i barata a la naturalesa que no pas la matèria primera de la indústria electrònica anterior. La construcció de vàl-

vules és molt més costosa en elements i fabricació —sempre en comparació al rendiment posterior— que la fabricació dels complicadíssims circuits integrats. El cable telefònic tradicional, de coure, és caríssim com a primera matèria, en comparació amb la fibra òptica. De fet, tota l'electrònica actual té com a primera matèria els semiconductors, sobretot els silicats, que es troben abundantment a la naturalesa, sense límits pràctics. Aquest abaratiment de primeres matèries va acompanyat de l'abaratiment que comporten les possibilitats de consum massiu i tot plegat redunda en un augment de les mateixes possibilitats de consum.

L'abaratiment no és inherent tan sols als aparells de consum domèstic, sinó també i en alguns camps, fonamentalment, en els mateixos equips de producció i emissió. Aquest és el cas de la ràdio en modulació de freqüència, i és el cas també cert en xifres relatives de la televisió. Aquest abaratiment és a la base dels fenòmens de la ràdio-televisió local.

Les xarxes de comunicació, per la seva banda, amplien la seva *capacitat*, augmentant el número de comunicacions que es poden produir simultàniament i la mateixa densitat de comunicacions. Aquest augment de la capacitat del canal és paral·lel a l'augment del nombre de participants —massificació de les audiències— i del nombre de missatges —massificació dels productes culturals. Però aquesta tendència, que fou interpretada en el moment cultural dels anys seixanta com el punt terminal de la societat de masses, amb l'estandarització dels productes, la uniformització dels gustos i demandes, la igualació cultural i social, etc., s'ha demostrat en els darrers anys que corre paral·lela a l'obertura de possibilitats importants de diversificació dels missatges i d'especialització dels públics. Aquest fet és conseqüència també de l'augment extraordinari de la capacitat dels canals que s'obre amb les tecnologies més recents —satèl·lits i cable òptic— de forma que el problema serà gairebé com omplir unes autopistes comunicatives tan amples. Un dels punts de sortida ja empíricament observables en fenòmens com la ràdio-local i les ràdios lliures és aquesta diversificació i especialització cultural.

El punt terminal d'aquesta darrera tendència l'ofereix la possibilitat oberta per les noves tecnologies d'arribar a circuits comunicatius totalment interactius, que seria el cas de màxima diversificació de missatges i audiències, car voldria dir que cada un dels consumidors pot disposar lliurement de decisions sobre l'oferta —la qual per la seva banda pot ser infinitament gran.

TENDÈNCIES CENTRALITZADORES

En aquesta caraterització es pot observar com les noves tecnologies estan sotmeses a dues menes de tendències que, esquemàticament, podríem denominar centralitzadores i autonomitzadores respectivament. Les tendències centralitzadores representarien tots els aspectes tecnològics que porten a la concentració del

58 control de la comunicació, mentre que les segones correspondrien al tipus de tendències a la creació de xarxes i aparells de producció amb capacitat d'actuació autònoma i independent. Les primeres respondrien a estructures jeràrquiques i autoritàries, i les segones a estructures democràtiques i liberalitzadores.

Tota la cibernetització de les actuals administracions estatals, amb la seva vessant comunicativa, comporta un augment de les possibilitats de centralització. Aquest és el cas certament brutal de les possibilitats de centralització que obre la introducció de les computadores en el treball de producció, transmissió i recepció de notícies d'agència. En un futur gens llunyà els diaris més petits no redactaran ni una sola ratlla i es limitaran a seleccionar i reprocessar les informacions d'agència, d'acord amb la peculiar forma de veure les coses, naturalment dins un ventall de possibilitats establert prèviament per la mateixa agència. Aquest fet serà especialment greu als països del Tercer Món, on ja ara la producció de notícies de l'àrea estrangera es veu controlada per les grans agències, però afectarà també de forma notable els òrgans periodístics petits, de nacionalitats sense força demogràfica o de regions subdesenvolupades.

En aquest terreny, concretament, les dificultats de tipus lingüístic que es produiran en països com ara Catalunya poden suposar la pràctica impossibilitat d'editar òrgans informatius. L'única agència estatal, que ja es en procés de cibernetització, oferirà sobre les pantalles dels diaris els seus índexs de notícies en castellà, que permetran als petits diaris locals de reprocessar la informació pràcticament sense plantilla. Si no hi ha un servei idèntic en català, el reprocessament d'informació en català serà molt més costós. Proporcionalment ho serà més que ara, en què ja s'ha de traduir, però sense que sigui encara possible d'escurçar el treball redaccional fins als mínims que suposarà la redacció electrònica del futur.

Amb aquest fet s'evidencia tanmateix una llei de funcionament de la nova tecnologia. Com més temps passa sense normalització cultural i lingüística en situacions com la catalana, més gran esdevé la diferència entre les possibilitats de la comunicació en la llengua dominant i les possibilitats de la llengua dominada. L'única intervenció que permetria d'escurçar les coses seria l'existència d'una agència de premsa catalana, que es plantegés a la llarga la creació de bancs de dades periodístiques en català i la transmissió de serveis d'informació estrangera i interior en català a un mateix nivell que l'agència paraestatal espanyola. Aquesta agència, com és sabut, té actualment un servei de notícies en català que es limita a la transmissió d'un petit paquet de despatxos d'interès local i que és a càrrec d'un sol redactor.

En el mateix sentit de produir efectes de centralització comunicativa actuaran també en determinats aspectes els satèl·lits televisius de difusió directa. Seran, en primer lloc, un instrument excel·lent per a augmentar la «nacionalització» comunicativa a països amb dificultats geogràfiques importants. En segon lloc, obriran possibilitats molt més grans encara a les llengües demogràficament potents en detriment de les més petites, com és el cas de l'anglès, el castellà o el

rus, en fer possibles les connexions intercontinentals gairebé permanents i incidir en l'augment de l'oferta, en el seu abaratiment i finalment en la seva mateixa qualitat. Els satèl·lits també poden produir uns efectes en sentit diametralment contrari, que hauran de ser considerats més endavant.

Una tercera línia d'efectes centralitzadors i uniformadors ve determinada per l'estructura de la mateixa tecnologia, que fa que es produeixi una concentració i un control importants de la implantació tecnològica, gràcies a la concentració en unes poquíssimes regions mundials de la indústria dels ordenadors i de la mateixa producció de programes. El control polític que aquesta concentració de poder tecnològic comporta té ja actualment uns efectes devastadors per als països del tercer món i per als països semidesenvolupats, que es veuen obligats a pagar unes altes quotes en tecnologia i programes, sense cap mena de garantia futura que no es produirà un tall en el subministrament i en el manteniment. Aquesta dependència actua com una forma de control polític.

Dins d'aquesta dependència n'hi ha una d'estrictament tecnològica que afecta greument també les llengües minoritàries i sense estat, com és la pràctica inexistència de computadores programades per a aquestes llengües. Aquest és el cas que es posa en evidència en el diari *Avui*, que en utilitzar ordenadors programats per a la llengua anglesa realitza les particions de forma incorrecta. És el cas també de la gran majoria dels tallers de fotocomposició a Catalunya, que es veuen obligats a suplir amb treball de correcció manual allò que en les llengües amb estat es resol gràcies a un programa realitzat expressament per a la llengua en qüestió. En això la llengua catalana ha de pagar també un peatge.

Pel que fa a les tendències centralitzadores i autoritàries inherents a tot un aspecte de les noves tecnologies és clar que només en una societat oberta, capaç de debatre democràticament i sense prejudicis, és possible d'aplicar els nous avenços en profunditat sense que el control social es perdi i es pugui arribar a abusos i a tendències vers l'estat policial. Això, de moment, sembla ser més un desig de grups i organitzacions socials avançades que no una forma d'acció impulsada per cap estat existent. Malgrat aquesta tendència a una utilització global de les noves tecnologies en un sentit no emancipatori, que ve donada fonamentalment per les tendències autoritàries existents en amplis sectors socials i pel reforçament de l'estat experimentat en els darrers anys, també cal destacar que es poden notar alguns aspectes en les noves tecnologies en sentit contrari.

TENDÈNCIES AUTONOMITZADORES

Efectivament, tot un seguit de tecnologies i d'usos permeten dissenyar formes de comunicació lliure, independent de centres jerarquitzats i amb possibilitats d'autoorganització. Igualment, les mateixes tecnologies pesades d'autoorganització. Igualment, les mateixes tecnologies pesades centralitzadores contenen en

60 potència possibilitats d'usos a desenvolupar en sentit precisament descentralitzador. Aquest fet ha estat ja prou comprovat amb la modulació de freqüència, amb la televisió per cable i totes les seves aplicacions a nivells locals i comunitaris o fins i tot en una tecnologia d'ampli abast com és la fotocomposició, l'abaratiment progressiu de la qual està donant lloc a una diversificació de les possibilitats de premsa local i comarcal que avui es nota amb molta força a Catalunya.

Però també es pot observar en fenòmens com ara els satèl·lits geoestacionaris de difusió directa. Mentre en alguns països són considerats com a mitjans de diversificació del mercat publicitari a través de l'explotació comercial, o en d'altres com a forma més intensiva de nacionalització de l'espai estatal, en d'altres han estat orientats en un sentit cultural i polític molt més ric. Aquest és el cas, per exemple, de Iugoslàvia, on la televisió per satèl·lit serà d'una banda un mitjà d'ampliació de les televisions de les diferents nacionalitats i, de l'altre, un mitjà també d'enfortiment de la federació. És el cas també dels països escandinaus, que desitgen trobar en el satèl·lit el mitjà televisiu d'enfortiment de les relacions culturals entre els països de l'àrea. També és el cas de Suïssa, on les possibilitats del satèl·lit s'orientaran de cara a oferir canals en les diferents llengües de la Confederació. No és però el cas espanyol, ja que a més de no saber-se encara res de l'ús que es farà de les freqüències concedides, tot sembla indicar que no hi ha intenció d'utilitzar el satèl·lit per a satisfer les necessitats de les llengües perifèriques, sinó ben al contrari.

El cas del satèl·lit televisiu és especialment greu, ja que per si sol ofereix autèntiques possibilitats d'ampliació de l'oferta lingüística. Efectivament, el so televisiu que transmet el satèl·lit geoestacionari és estereofònic, amb la qual cosa alguns països ja estan preparant un tipus d'emissió bilingüe que permeti de resoldre problemes lingüístics dins els seus estats. Aquest fet és fàcilment ampliable en els propers anys en forma de quadrafonia, amb la qual cosa s'haurien resolt teòricament les dificultats tècniques de moltes àrees lingüístiques més complexes.

D'altra banda, en el cas català existeix un element nou, que no ha estat considerat gairebé públicament, i és el satèl·lit andorrà. Efectivament, en el plànol de Ginebra d'atribució de posicions orbitals als països europeus (1977), Andorra rebé la mateixa posició que Liechtenstein, San Marino, Mònaco i Ciutat del Vaticà. La «chancé», per tant, que Andorra tingui aviat satèl·lit es força gran, si tenim en compte els *partenaires* notables que li ha tocat, i que algun d'ells, com Mònaco té interessos comercials en radiotelevisions perifèriques, i d'altres, com el Vaticà té interessos ideològics en el tema. Espanya, en canvi, associada a Islàndia, Irlanda, Gran Bretanya i Portugal, anirà segurament darrera del satèl·lit alemany i del francès en aquesta cursa europea.

Aquest fet explicaria la batalla política empresa des de fa algun temps pels poders públics andorrans amb vista a una clara delimitació de competències en el terreny radiotelevisiu respecte als veïns espanyols i francesos, i que va acabar fi-

nalment amb el tancament de les ràdios instal·lades al Principat. Encara que la intenció andorrana ha de ser sens dubte la de llogar algun canal i de rendabilitzar-ne comercialment algun altre per compte propi, no es pot oblidar que la llengua oficial d'Andorra és el català, i que en un futur el petit principat pot ser un instrument bàsic per a la conservació d'una mínima competència en llengua catalana en el terreny televisiu.

El satèl·lit geoestacionari ofereix, d'altra banda, algunes potencialitats culturals que fan variar notablement el panorama polític de l'àrea on s'implanti. Si bé els acords internacionals reconeixen el dret dels estats a no ser envaïts per les televisions veïnes, el mateix satèl·lit implica ja per definició el desbordament de l'ombra que fa el feix d'ones que envia vers la zona corresponent. Com és obvi, no es pot fer una ombra a la mesura de cada país, sinó que son el·líptiques i penetren, per tant, en els països veïns.

Aquest fet comportarà un fenomen molt interessant, d'interpenetració cultural entre països europeus veïns, i serà de fet un instrument fonamental d'integració europea. Si es donés el cas que algun país volgués impedir-ho no trobaria impediment per part de les organitzacions internacionals, però hauria de fer-ho a base d'impedir l'orientació de les antenes en direcció a les gradients veïnes, o de controlar el mercat dels aparells de manera que no fos possible de comprar aparells adaptables a les característiques tècniques dels veïns. Això, com és lògic, només es pot fer en situacions de dictadura.

El mateix o semblant al que s'ha dit dels satèl·lits seria aplicable a les xarxes de televisió per cable de fibra òptica, que en eixamplar fins a límits pràcticament inexhauribles la capacitat dels canals, donen lloc a la possibilitat d'implantació d'una oferta televisiva local, comarcal, especialitzada, etc., d'un caràcter clarament descentralitzador i autònom. La combinació de xarxes de televisió per cable amb repetidors via èter i fins i tot amb els satèl·lits geoestacionaris dona lloc a una diversitat de possibilitats que converteixen l'actual banda de freqüència en un camí de carro comparat en l'autopista televisiva que ens depara el futur més immediat.

LA COLONITZACIÓ DELS CONTINGUTS

Aquest fet comporta a la llarga una tal diversificació de productes que novament per aquesta banda topem amb l'espectre del control centralitzat. Una televisió que hagi d'omplir tants canals i durant tantes hores haurà d'anar a beure de les produccions realitzades en els països més industrialitzats, i majoritàriament als Estats Units. Les televisions dels països més petits hauran de conformar-se a veure pel·lícules fins i tot en idiomes estrangers, car les indústries pròpies no tindran capacitat per doblar o substituir a la mateixa velocitat que la capacitat televisiva anirà engolint productes. Les possibilitats d'invasió estrangera seran, per tant, més grans que mai.

L'única alternativa davant d'aquesta perspectiva, i que de fet ja és alternativa en front de l'actual dominació nord-americana del mercat, és l'acceleració de programes de producció autòctona a tots els països dependents, així com el desenvolupament d'experiències de comunicació de base —a nivell comunitari i escolar, per exemple— que puguin oferir alternatives encara que només siguin a escala reduïda i parcialment, als productes absolutament aliens que ja la actual televisió ofereix.

Aquestes transformacions tecnològiques, amb totes les possibilitats positives i negatives corresponents, han estat estudiades els darrers anys pels estats i per les grans institucions internacionals, des de l'informe Kennedy sobre les telecomunicacions, fins als informes McBride de les Nacions Unides, passant pels informes japonès, australià, canadenc, alemany i francès entre els més importants. El govern espanyol no ha fet fins ara res més fora de crear una direcció general de Prospectiva i de posar en marxa l'elaboració d'un informe sota els auspicis de la Compañia Telefónica. En el cas català, però, a les poques possibilitats polítiques del govern autònom s'afegeix l'especial gravetat de la situació cultural i lingüística, que ja va ser d'una forma o altra denunciada en l'anomenat Manifest d'Els Marges i més recentment en lúcides paraules de Joan Fuster. Parlant de la situació de la llengua catalana a la postguerra, Fuster diu: «Però a mesura que s'escampava l'ús de la ràdio, s'encetava una situació inèdita: per primera vegada, des de feia gairebé mil anys, en els domicilis de llengua catalana s'introduïa una veu que parlava en castellà —o cantava en castellà— durant hores i hores, cada dia» («Ara o Mai»).

En el moment en què Catalunya no ha redreçat encara aquesta anormal i complexa situació cultural, que de fet comporta la inexistència d'un sistema sencer, normal i modern dels mitjans de comunicació, la frontera que marquen les noves tecnologies de la comunicació, si bé obre unes petites portes a l'esperança, es tanca molt més encara com a horitzó global. Tot sembla conduir amb molta més força que fins ara cap a la integració en un sincretisme cultural i lingüístic despersonalitzador.

El problema fonamental a Catalunya és que aquestes transformacions tecnològiques, amb totes les conseqüències gravíssimes que en alguns casos comporten, incideixen en el marc d'una cultura que es troba encara en procés de normalització. El mateix procés de normalització es produeix a través d'uns mitjans i en uns mitjans que pateixen una situació crítica, ja es tracti de crisis de transformació, com pot ser la ràdio i la televisió, ja es tracti a llarg terme de crisis de desaparició, com és el cas de la premsa que no és possible de minusvalorar ni d'amagar. Per a postres, el mateix marc estatal en què es produeix aquest procés de tendència a la normalització és el d'una cultura espanyola que no es troba ni de lluny en la mateixa situació de maduresa lingüística i cultural dels països més avançats. En el marc espanyol el pas dels mitjans escrits als mitjans audiovisuals succeeix com a precipitació tecnològica i de dependència cultural d'una societat que no ha as-

solit encara les índexs de lectura i els nivells d'autèntica alfabetització, que són imprescindibles per a arribar a la societat audiovisual sense cataclismes culturals.

En el marc català encara més greu de Catalunya tot això succeeix amb una doble deficiència lingüística i cultural. La castellana, que és la llengua de la (mala) escolarització de tota la població; i la catalana, que és la llengua de l'analfabetisme de gran part de la població. El caos cultural i lingüístic que es pot produir en una situació com aquesta, en la qual la població menys culturitzada no tindrà res on agafar-se, és més que notable. Es tendeix així a societats de les quals ja es pot dir que, per primera vegada, tendiran a la anomia cultural. Les seves formes de vida, els seus hàbits, ritus i mites, estaran en perill de desaparició total i en lloc seu hom podrà imposar unes ofertes colossals de productes sincrètics produïts per les multinacionals. Una mena de cultura que implicarà l'absència gairebé total de referències i arrels vinculades al context històric de la comunitat, de la família, del mateix individu. És la cultura de l'emigració que perd les arrels sense integrar-se del tot a la societat de recepció. Ja no són el que eren abans d'emigrar, però mai no pertanyeran a la cultura que els ha acollit, i si ho fan serà en els darrers esglaons i amb el mínim de possibilitats. Aquesta pot ser la frontera de la nova cultura dels nous mitjans en països del tercer món i en d'altres com Catalunya i Espanya, en els quals la gran massa de la població no ha assolit encara nivells d'escolarització notables.

La cultura dels nous mitjans de comunicació només podrà ser cultura en els països que comptin amb possibilitats creatives a partir dels nous mitjans, i això vol dir que hagin superat i resolt positivament l'etapa dels mitjans escrits, en forma d'una lectura molt alta de llibres i de diaris, com és el cas dels Estats Units i Canadà, de la major part dels països europeus, inclosos els del bloc socialista i el d'alguns altres països o zones aïllades com Japó, en forma d'altres taxes d'escolarització universitària i en forma, en definitiva, d'una amplíssima gamma de possibilitats de desenvolupament de la cultura. Sembla doncs que els nous mitjans tendiran, així, a convertir en abismals les diferències entre els països més desenvolupats culturalment i els menys desenvolupats.

Gener de 1982